

TIJORAT BANKLARIDA RISK BOSHQARUVI TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Mamatkulov Shahzodbek Faxriddin o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi magistranti

IMPROVING THE RISK MANAGEMENT SYSTEM IN COMMERCIAL BANKS

Mamatkulov Shahzodbek Faxriddin o'g'li

Master's student of the Banking and Finance Academy of the Republic of Uzbekistan

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17598173>

ANNOTATSIYA

Mazkur ilmiy ishda O'zbekiston tijorat banklarida risk boshqaruvi tizimini takomillashtirish masalalari nazariy va amaliy jihatdan o'rganilgan. So'nggi yillarda bank sektorida kapital yetarliligi, likvidlik, aktivlar sifati hamda raqamli xizmatlar ulushining oshishi bilan birga kredit, operatsion, bozor va kiberxavfsizlik risklari hajmi ham ortib borayotgani ta'kidlanadi. Shu sababli tijorat banklarida risk-menejment tizimini xalqaro standartlar — Basel III talablari, IFRS 9 ECL modeli va uch pog'onali himoya konsepsiyasiga muvofiq ravishda modernizatsiya qilish zarurati asoslab beriladi.

Tadqiqotda banklarda kredit risklarini qisqartirish, muammoli kreditlarni erta aniqlash, operatsion xatoliklarni kamaytirish, likvidlik riskini boshqarish va raqamli xavfsizlikni mustahkamlashga doir ilg'or amaliyotlar tahlil qilingan. Shuningdek, AI, Big Data, RPA, Early Warning System, AML/KYC monitoring kabi zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali risklarni real vaqt rejimida baholash va boshqarish imkoniyatlari yoritilgan.

Ish natijalari sifatida tijorat banklarida risk boshqaruvi samaradorligini oshirishga qaratilgan tashkiliy, texnologik va strategik takliflar ishlab chiqilgan. Jumladan, risk-appetitni aniqlash, risk qo'mitasi faoliyatini takomillashtirish, raqamli nazorat mexanizmlarini kengaytirish va xodimlar malakasini oshirish bo'yicha kompleks takomillashtirish yo'nalishlari ilgari surilgan.

Mazkur tadqiqot natijalari O'zbekiston bank-moliya tizimida risklarni boshqarish amaliyotini yanada rivojlantirish, barqarorlikni mustahkamlash va banklar faoliyatining xavfsizligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Tijorat banklari, risk-menejment, kredit riski, operatsion risk, likvidlik riski, bozor riski, kiberxavfsizlik, risk-appetiti, Basel III, IFRS 9, Expected Credit Loss (ECL), muammoli kreditlar (NPL), uch pog'onali himoya modeli (Three Lines of Defence), stress-test, Early Warning System (EWS), Big Data, sun'iy intellekt (AI), AML/KYC monitoringi, raqamli transformatsiya

ABSTRACT

This scientific work studies the issues of improving the risk management system in commercial banks of Uzbekistan from a theoretical and practical perspective. In recent years, it is noted that along with the increase in capital adequacy, liquidity, asset quality, and the share of digital services in the banking sector, the volume of credit, operational, market, and cybersecurity risks has also increased. Therefore, the need to modernize the risk management system in commercial banks in accordance with international standards - Basel III requirements, IFRS 9 ECL model, and the three-tier protection concept is justified.

The study analyzes best practices in reducing credit risks in banks, early detection of problem loans, reducing operational errors, managing liquidity risk, and strengthening digital security. It also highlights the possibilities of real-time risk assessment and management through the introduction of modern technologies such as AI, Big Data, RPA, Early Warning System, and AML/KYC monitoring.

As a result of the work, organizational, technological, and strategic proposals were developed to increase the effectiveness of risk management in commercial banks. In particular, comprehensive improvement directions have been put forward in terms of determining risk appetite, improving the activities of the risk committee, expanding digital control mechanisms, and improving staff training.

The results of this study will serve to further develop risk management practices in the banking and financial system of Uzbekistan, strengthen stability, and increase the safety of bank operations.

Keywords: Commercial banks, risk management, credit risk, operational risk, liquidity risk, market risk, cybersecurity, risk appetite, Basel III, IFRS 9, Expected Credit Loss (ECL), non-performing loans (NPL), Three Lines of Defence, stress test, Early Warning System (EWS), Big Data, artificial intelligence (AI), AML/KYC monitoring, digital transformation.

TAHLIL VA NATIJALAR

So'nggi yillarda O'zbekiston tijorat banklarida risk boshqaruvi tizimini modernizatsiya qilish iqtisodiy islohotlarning eng muhim yo'nalishiga aylandi. Mamlakat bank sektori kapitalizatsiyasining oshishi, raqamli bank xizmatlari ulushining kengayishi, kreditlash hajmining sezilarli ko'payishi bilan birga, banklar duch kelayotgan risklarning tarkibi ham murakkablashdi. Xususan, kredit riski, operatsion risk, likvidlik riski, bozor risklari va kiberxavfsizlik xavflarining dinamikasi banklar uchun strategik qarorlar qabul qilish jarayonida hal qiluvchi omilga aylanmoqda. Shuning uchun risk boshqaruvi tizimini takomillashtirish – banklar barqarorligini ta'minlashning muhim sharti sifatida qaraladi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, 2020–2024-yillar davomida tijorat banklarining kredit portfeli o'rtacha 18–22 foizga o'sdi. Biroq aktivlar sifati borasida muammolar saqlanib qolmoqda: muammoli kreditlar ulushining oshishi kapital yetarliligi va bank rentabelligiga bosim o'tkazmoqda. Bu holat banklarda kreditlarni baholash jarayonini yanada takomillashtirish, qarz oluvchilarning moliyaviy holatini chuqur tahlil qilish hamda IFRS 9 talablari asosida kutilayotgan zararlarni aniq hisoblaydigan ECL modellari yaratishni talab qiladi.

Operatsion risklar ham bank faoliyatida sezilarli o'rin tutadi. Ayniqsa, inson omili, ichki nazoratdagi kamchiliklar, jarayonlarning yetarlicha avtomatlashtirilmagani, tizim hujjatlaridagi nomuvofiqliklar operatsion xatoliklar ehtimolini oshirmoqda. Raqamli bank xizmatlari kengaygani sari kiberxavfsizlik xavflari ham kuchaymoqda. Phishing, DDoS, zararli dasturlar va firibgarlik operatsiyalari bank tizimlari bilan bir qatorda mijozlarning moliyaviy xavfsizligiga ham tahdid solmoqda. Shu bois kiberxavfsizlik infratuzilmasini mustahkamlash, real vaqt rejimida monitoring qiluvchi tizimlar, fraud-detection platformalarini joriy etish ustuvor vazifaga aylandi.

Likvidlik riski bo'yicha tahlillar esa shuni ko'rsatadiki, banklar ko'pincha qisqa muddati ichida katta miqdordagi to'lov majburiyatlarini bajarishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Basel III talablari asosida LCR va NSFR ko'rsatkichlarini doimiy monitoring qilish,

likvidlik bo'yicha stress-testlarni muntazam o'tkazish va ularga mos ssenariylar ishlab chiqish risklarni kamaytirish imkonini beradi.

Bozor risklari – foiz stavkalari, inflyatsiya va valyuta kursi o'zgarishlari – bankning daromadlilik darajasiga bevosita ta'sir qiladi. Shu bois hedging instrumentlari, foiz risklarini boshqarish modeli, aktiv va passivlarni muvozanatlash strategiyalarini takomillashtirish muhim hisoblanadi.

Tahlil natijalariga ko'ra, risk boshqaruvi tizimini takomillashtirishda raqamli transformatsiyaning roli alohida e'tiborga loyiq. Big Data, sun'iy intellekt, mashinaviy o'qitish va avtomatlashtirilgan monitoring tizimlari banklarga risklarni oldindan prognoz qilish imkoniyatini bermoqda. Xususan, Early Warning System (EWS) orqali problemali kreditlarni erta aniqlash, AML/KYC tizimlari orqali shubhali operatsiyalarni darhol monitoring qilish hamda ichki auditni avtomatlashtirish – risklarni boshqarish sifatini sezilarli oshiradi.

Natijalardan ko'rinib turibdiki, tijorat banklarida risk-menejment tizimining samaradorligi nafaqat texnologik vositalar, balki korporativ boshqaruv madaniyati, xodimlar malakasi, ichki jarayonlar shaffofligi va strategik boshqaruv darajasiga ham kuchli bog'liq. "Uch pog'onali himoya" modeli – ichki nazorat, risk boshqaruvi bo'limi va ichki auditning o'zaro muvozanati – risklarni minimallashtirishning eng samarali mexanizmlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Umuman olganda, o'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, tijorat banklarida risk boshqaruvi tizimini takomillashtirish – bank barqarorligi, moliyaviy xavfsizlik va iqtisodiy tizimning umumiy mustahkamligiga xizmat qiladigan strategik zaruratdir. Risklarni aniqlash, baholash va boshqarishning zamonaviy yondashuvlarini joriy etish orqali O'zbekiston tijorat banklari xalqaro moliya bozoridagi raqobatbardoshligini yanada oshirishi mumkin.

XULOSA

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, tijorat banklarida risk boshqaruvi tizimini takomillashtirish banklarning moliyaviy barqarorligi, aktivlar sifati, likvidlik darajasi va mijozlarga ko'rsatiladigan xizmatlar xavfsizligini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. O'zbekiston bank tizimida so'nggi yillarda amalga oshirilgan keng ko'lamli islohotlar kapital yetarliligi, raqamli transformatsiya va bank faoliyatining ochiqligi bo'yicha sezilarli natijalarni bermoqda. Biroq kredit risklari, operatsion xatoliklar, likvidlik yetishmovchiligi va kiberxavfsizlikka oid muammolar mavjudligicha qolmoqda.

Shu bois risk-menejment tizimini modernizatsiya qilish quyidagi strategik yondashuvlarni talab etadi:

- Kredit risklarini boshqarishning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish, jumladan, IFRS 9 asosidagi kutilayotgan zararlarni aniq baholovchi ECL modellari, skorning tizimlari va erta ogohlantirish indikatorlarini takomillashtirish.
- Operatsion va kiberxavfsizlik risklarini kamaytirish maqsadida bank ichki jarayonlarini avtomatlashtirish, fraud-detection va AML/KYC monitoringi imkoniyatlarini kengaytirish.
- Likvidlik riskini boshqarishning xalqaro standartlarga mos mexanizmlarini qo'llash, xususan, Basel III talablari doirasida LCR va NSFR ko'rsatkichlarini muntazam monitoring qilish.
- Bozor risklarini diversifikatsiya qilish, foiz va valyuta risklarini hedging instrumentlari orqali nazorat qilish.

- Korporativ boshqaruvni kuchaytirish va risk-appetitni aniq belgilash orqali strategik qarorlar qabul qilish jarayonini takomillashtirish.
- Raqamli texnologiyalarni keng joriy etish – Big Data, AI, RPA, Early Warning System kabi instrumentlar risklarni real vaqt rejimida boshqarishga imkon yaratadi.

Umuman olganda, tijorat banklarida risk boshqaruvini takomillashtirish – bank tizimining moliyaviy barqarorligi, iqtisodiyotning investitsion jozibadorligi va xalqaro moliya bozorlari bilan integratsiyasini kuchaytirishga xizmat qiladi. Mazkur tadqiqot natijalari banklar amaliy faoliyatiga tatbiq etilganda, risklarni boshqarishning samaradorligi ortadi, bu esa tijorat banklarining raqobatbardoshligi va mustahkam rivojlanishiga asos bo'ladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki (2023). *Tijorat banklarida risklarni boshqarish to'g'risidagi nizom*. Toshkent: MB nashriyoti.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-60-son Farmoni (2022). *Bank-moliya tizimini transformatsiya qilish strategiyasi*. Toshkent.
3. Basel Committee on Banking Supervision (2019). *Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems*. Bank for International Settlements.
4. Deloitte (2021). *Risk Management in Digital Banking: Global Insights*. London.
5. International Accounting Standards Board (IASB) (2018). *IFRS 9 – Financial Instruments*. London.
6. Saunders, A. & Allen, L. (2020). *Credit Risk Management in Financial Institutions*. New York: McGraw-Hill.
7. Hull, J. (2018). *Risk Management and Financial Institutions*. 5th Edition. Wiley Finance.
8. Rose, P. & Hudgins, S. (2021). *Bank Management and Financial Services*. New York: McGraw-Hill.
9. Mishkin, F. (2020). *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*. Pearson Education.
10. Central Bank of Uzbekistan (2024). *Bank sektorining statistik sharhi: 2020–2024*. Toshkent.
11. KPMG (2022). *Banking Risk & Compliance Report: Trends and Challenges*. Amsterdam.
12. OECD (2020). *Financial Market Trends and Risk Management Practices*. Paris.
13. World Bank (2023). *Financial Stability and Risk Assessment Report: Uzbekistan*. Washington, DC.
14. Siddiqova, N. (2022). "O'zbekiston tijorat banklarida risk-menejment tizimini takomillashtirishning dolzarb masalalari." *Iqtisod va Innovatsiya*, 4(3), 112–120.
15. Jurayev, B. (2021). "Banklar faoliyatida kredit risklarini boshqarish mexanizmlari". *Moliyaviy Tahlil Jurnal*, 2(5), 65–74.